

Зовнішньоекономічна діяльність України за умов повномасштабного вторгнення: регіональний вимір

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.1.-8/11>

Данилевський А. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
anatolii.danylevskiy@gmail.com

Анотація. Представлене дослідження має на меті дослідити регіональні особливості зовнішньоекономічної діяльності України, що є надзвичайно актуальним з огляду на трансформаційні зрушення, що відбуваються із зовнішньоекономічного комплексу нашої держави внаслідок російсько-української війни. Методами математико-статистичного аналізу дослідимо динаміку експорту й імпорту товарів у 2021–2024 рр., проаналізуємо основні тенденції, визначивши регіональні відмінності та диспропорції. За допомогою картографічного методу створимо візуалізацію ключових регіонів-експортерів та імпортерів товарів, а також регіонів, що зазнали найсуттєвіших втрат експортного потенціалу через бойові дії та тимчасову окупацію. Можемо спостерігати загальне зниження зовнішньоекономічної активності, зокрема зменшення обсягів експорту, що призвело до зростання імпортозалежності регіонів. Виявлене посилення дисбалансів у зовнішній торгівлі товарами свідчить про формування своєрідних центрів зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, регіональні дослідження, повномасштабне вторгнення, Україна.

Ukraine's foreign economic activity under conditions of full-scale invasion: regional dimension

Danylevskiy A.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Abstract. The presented study aims to investigate the regional features of Ukraine's foreign economic activity, which is extremely relevant in view of the transformational shifts occurring as a result of the Russian-Ukrainian war with the foreign economic complex of our state. Using mathematical and statistical analysis methods, we will investigate the dynamics of exports and imports of goods in 2022–2024, analyze the main trends, identifying regional differences and disparities. Using the cartographic method, we will visualize key regions-exporters and importers of goods, as well as regions that have suffered the most significant losses of export potential due to hostilities and temporary occupation. We can observe a general decrease in foreign economic activity, in particular a decrease in export volumes, which led to an increase in the import dependence of regions. The identified increase in imbalances in foreign trade in goods indicates the formation of peculiar centers of foreign economic activity. The current developments reflect not only the losses caused by the war, but also the need for regionally differentiated approaches to post-war economic recovery, which will take into account the peculiarities of specific regions. The data obtained can be used in the formation of post-war recovery strategies with the participation of international partners, in particular within the framework of European support programs.

Keywords: foreign economic activity, regional research, full-scale invasion, Ukraine.

Вступ. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України визначається нерівномірністю, зокрема, у обсягах торгівлі, співвідношенні експорту та імпорту. У представленій роботі пропонується дослідження змін регіональних особливостей зовнішньої торгівлі під впливом

російсько-української війни, що триває та наслідки якої продовжують завдавати шкоди зовнішньоекономічному комплексу нашої держави.

Так, повномасштабне вторгнення збройних сил РФ також призвело до трансформаційних змін у експортно-імпортних потоках, логістичному забезпеченні, спеціалізації регіонів України та рівні їх доступу до міжнародних ринків. У результаті цього можемо спостерігати посилення регіональних диспропорцій у сфері ЗЕД, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Бабець І. Г. у своєму дослідженні проаналізувала стан зовнішньоекономічної діяльності регіонів України у перший рік повномасштабної війни, порівнюючи показники з 2021 роком. На основі оцінки умов зовнішньої торгівлі та рівня вразливості до зовнішньоторговельних загроз вона виокремила чотири типи регіонів. Також науковиця обґрунтувала пріоритетні напрями зниження ризиків у зовнішній торгівлі під час воєнного стану та розробила механізм зменшення загроз у період повоєнного відновлення (Бабець, 2023).

Крім того, у попередньому дослідженні Бабець І. Г. розглядала стан зовнішньої торгівлі регіонів у 2013–2020 роках, акцентуючи увагу на внутрішніх загрозах, які були поглиблені військовою агресією РФ. Серед основних проблем вона виділила неефективну структуру економіки регіонів і надмірну сировинну спрямованість експорту, що зумовлює залежність від ринків, орієнтованих на аграрну та металургійну продукцію (Бабець, 2022).

Жабинець О. Й. здійснила порівняльний аналіз динаміки та структури світової торгівлі й участі України в торговельній діяльності на міжнародному ринку, зокрема, з урахуванням впливу пандемії COVID-19. У її дослідженні охоплено аналіз товарообігу та обміну послугами між регіонами України та країнами ЄС, а також розглянуто потенційні наслідки російської агресії для експортної діяльності держави в цілому та її окремих регіонів (Жабинець, 2022).

Повномасштабна війна й надалі завдає серйозної шкоди зовнішньоекономічному комплексу України, що зумовлює збереження актуальності теоретичних досліджень викликів, які постають у цих умовах, та їх впливу на розвиток регіонів держави.

Об'єктом цього дослідження виступає зовнішньоекономічна діяльність України, а предметом – її регіональний вимір.

Мета полягає у дослідженні регіональних особливостей зовнішньоекономічної діяльності України в умовах російсько-української війни. Для її досягнення передбачено виконання таких завдань: аналіз динаміки ЗЕД в регіональному вимірі; визначення існуючих диспропорцій та тенденцій розвитку зовнішньоекономічного комплексу на рівні регіонів України.

Матеріали і методи досліджень. Основними матеріалами дослідження виступають офіційні дані Державної служби статистики України. Методами математико-статистичного аналізу дослідимо регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за 2021-2024 рр. Зокрема, порівняємо обсяги імпорту та експорту, проаналізуємо їх динаміку. Картографічним методом здійснимо візуалізацію зібраних даних.

Результати та їх аналіз. У 2021 р., напередодні повномасштабного вторгнення Росії, зовнішньоекономічна діяльність України демонструвала позитивні тенденції. Незважаючи на вплив пандемії COVID-19, яка у 2020 році уповільнила відновлення зовнішньої торгівлі (експорт становив 98,28 %, а імпорт – 89,37 % від рівня 2019 р.), наступний рік ознаменувався зростанням обсягів ЗЕД і поживаленням економічної активності в регіонах (Держстат України, 2025). Це свідчило про поступове відновлення після кризи ЗЕД, спричиненої початком російсько-української війни у 2014 р.

У 2022 р. загальний обсяг експорту товарів з України зменшився на 35,2 % порівняно з попереднім роком – з 68 млрд до 44,1 млрд дол. США, тоді як імпорт скоротився на 24,1 %, з 71,84 млрд до 55,29 млрд дол. США.

У 2023 р. зовнішньоекономічна діяльність України залишалася під значним тиском воєнних ризиків, що відобразилося на знижених обсягах зовнішньої торгівлі. Експорт продовжив скорочуватись і становив 36,18 млрд дол. США, що свідчило про збереження серйозних обмежень у логістиці, втрату виробничих потужностей у низці регіонів та складнощі з виходом на традиційні зовнішні ринки. Імпорт, у свою чергу, сягнув 63,56 млрд дол. США, що сформувало від'ємне сальдо у розмірі -27,38 млрд дол. США. Такий дисбаланс підкреслює високу імпортозалежність української економіки в умовах війни та потребу в критичних імпортних товарах.

Проте вже у 2024 р. намітилися ознаки часткового відновлення зовнішньоекономічної активності. Експорт зріс на 15,3 % у порівнянні з попереднім роком (до 41,73 млрд дол. США), що свідчить про адаптацію українського бізнесу до нових умов, відкриття альтернативних логістичних маршрутів і підтримку з боку міжнародних партнерів. Імпорт також продовжив зростання, досягнувши 70,75 млрд дол. США (зростання на 11,3 %). Динаміка відновлення обсягів експорту та імпорту суттєво відрізняється, а тому зовнішньоторговельне сальдо продовжило зростати у від'ємному значенні (-29,01 млрд дол. США), що актуалізує завдання стимулювання експорту, зокрема шляхом його технологічної модернізації, виробництва товарів з вищою доданою вартістю та географічної диверсифікації задля розширення ринків збуту.

У 2022 р., з початком повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України, найсерйозніших втрат для експортного потенціалу зазнали південно-східні регіони країни. Це зумовлено тимчасовою окупацією частини територій та активними бойовими діями, які й надалі спричиняють значні руйнування. Найбільш постраждали Донецька область, де обсяг експорту товарів у 2022 р. становив лише 4 % від рівня 2021 р., Луганська область – 5,2 %, та Херсонська – 13,8 %. Аналогічна динаміка характерна і для імпорту: у Донецькій області його обсяги зменшилися на 92,7 %, у Луганській – на 95,3 %, а в Херсонській – на 86,2 % у порівнянні з 2021 р.

Варто зазначити, що у 2021 р. частка Луганської області в загальноукраїнському експорті становила лише 0,2 %, а в імпорті – 0,4 %, а частка Херсонської області – 0,6 % в експорті та 0,4 % в імпорті. Втім, ситуація з Донецькою областю була кардинально іншою. Її економіка традиційно відігравала важливу роль у зовнішній торгівлі України завдяки розвинутому промислому сектору. У 2021 р. на Донецьку область припадало 10,3 % від загального експорту товарів України та 2,6 % від імпорту, а позитивне сальдо зовнішньої торгівлі регіону сягало 5,14 млрд дол. США. Це свідчило про значне перевищення експорту над імпортом і про вагомий внесок регіону в підтримання торговельного балансу на національному рівні.

Шкода, завдана експортному потенціалу Донецької області внаслідок російсько-української війни мала загальнонаціональне значення, посиливши диспропорції в регіональному розподілі зовнішньоекономічної діяльності та ще більше загостривши проблему торговельного дефіциту, який сформувався на фоні війни.

У 2022 р., в умовах бойових дій і тимчасової окупації частини територій, Миколаївська та Харківська області зазнали суттєвого скорочення обсягів експорту товарів – вони становили лише 47,5 % та 48,8 % від значень попереднього року відповідно. Запорізька область, попри тимчасову окупацію південної частини регіону, змогла утримати вищий рівень зовнішньоторговельної активності завдяки збереженню під контролем українського уряду великого промислового міста та адміністративного центру області. Так, у перший рік повномасштабного вторгнення область зберегла 59,2 % від обсягів експорту у 2021 р.

Серед чотирьох регіонів, які частково перебувають під тимчасовою окупацією, саме Запорізька область продемонструвала відносно високу стійкість. Незважаючи на зменшення експортних показників, вона все ще займає вагому частку в загальноукраїнському експорті: 7 % у 2021 р., 6,4 % – у 2022 р., та по 4 % – у 2023 і 2024 рр.

На тлі загального скорочення обсягів зовнішньої торгівлі у 2022 р., окремі регіони України змогли не лише зберегти, а й наростити показники експорту. Йдеться насамперед про області, розташовані в західній частині держави, зокрема: Львівську (+3,15 % у 2022 р. порівняно з 2021 р.), Рівненську (+5,71 %), Тернопільську (+14,96 %), Закарпатську (+16,95 %) та Чернівецьку (+38,22 %). Такі результати стали можливими завдяки кільком ключовим чинникам: віддаленості від лінії фронту, що зменшило безпосередній вплив бойових дій на виробничі та логістичні потужності; збереження критичної інфраструктури, попри періодичні ракетні обстріли та проблеми з енергопостачанням; релокація підприємств з регіонів, що зазнали тимчасової окупації або на яких велись активні бойові дії; перенаправлення логістичних потоків у бік західного кордону.

Позитивна динаміка експорту товарів у 2022 р. також збереглась в окремих центральних та південних регіонах. Зокрема, у Вінницькій області експорт товарів зріс на 22,24 %, в Одеській – на 41,37 %, а в Черкаській – на 46,36 % порівняно з 2021 р. Можливе пояснення цьому вбачаємо в: релокації підприємств до цих регіонів; оптимізації логістичного забезпечення, зокрема використанні дунайських портів на Одещині як альтернативи глибоководним чорноморським портам; розширенні сухопутного товарообміну через прикордонні пункти пропуску на Вінниччині.

У 2022 р., подібно до експорту, імпорт товарів скоротився в більшості регіонів України, за винятком окремих областей, де було зафіксовано його зростання. Зокрема, Хмельницька область продемонструвала приріст імпорту на 12,55 %, Львівська – на 13,29 %, Житомирська – на 75 %, а Чернівецька – на 150 %. Важливу роль в цьому знову ж таки відіграла географічна детермінанта у вигляді територіальної віддаленості від зони бойових дій, що забезпечило відносно стабільність для збереження торговельної інфраструктури та логістичних каналів. Вплив також мала релокація підприємств до цих регіонів, що спричинило зростання попиту на імпорتنі товари – сировину та обладнання. Посилення транскордонної логістики в Чернівецькій області особливо помітне через відносно незначну частку імпорту цього регіону (0,3 % у 2021 р.), а у 2022 р. західні регіони стали ключовими транзитними хабами для надходження імпортової продукції до України.

Попри значне скорочення зовнішньоекономічної діяльності після початку повномасштабного вторгнення, м. Київ зберегло провідні позиції у зовнішній торгівлі товарами, залишаючись економічним центром країни. У 2022 р. на столицю припадало 23,7 % від загального експорту України (10,46 млрд дол. США) та 39,8 % імпорту (22 млрд дол. США). Така концентрація зовнішньоекономічної діяльності зумовлена наявністю в Києві великої кількості суб'єктів господарювання, зокрема, фінансових установ, головних офісів компаній, логістичних центрів та оптових баз постачання.

В умовах початку повномасштабного вторгнення 2022 р. загальні обсяги зовнішньої торгівлі знизились, що, зокрема, позначилось і на сальдо торговельного балансу м. Києва. Якщо у 2021 році від'ємне сальдо становило -15,7 млрд дол. США, то в 2022 році воно зменшилося до -11,53 млрд дол. США.

Проте вже в 2023–2024 рр. у м. Києві, як і загалом по країні, відбулося активне відновлення імпорту, обумовлене зростаючою потребою в товарах, необхідних для функціонування економіки, інфраструктури тощо. Натомість в умовах проблем з енергозабезпеченням та постійних загроз безпеці експорт не зростав такими ж темпами. Унаслідок цього торговельне сальдо Києва продовжило погіршуватись, досягнувши -18,57 млрд дол. США у 2023 р. та -21,88 млрд дол. США у 2024 р.

Це свідчить про наявність серйозної диспропорції між експортним виробництвом та споживчим імпортом у столиці, а також може бути індикатором високої залежності Києва від зовнішніх поставок в умовах загроз для внутрішнього виробництва.

У 2023 р., за незначними винятками, більшість регіонів України зафіксували спад обсягів експорту товарів. Лише Чернігівська та Вінницька області змогли перевищити показники попереднього року – на 24,5 % та 6,1 % відповідно.

При цьому Вінницька область залишається єдиним регіоном, який демонструє стійке та безперервне зростання експорту з початку повномасштабного вторгнення Росії. Ця тенденція збереглась і в 2024 році: обсяги експорту товарів Вінниччини зросли ще на 15,52 % у порівнянні з 2023 р. Серед чинників, що сприяють цьому:

- відносна безпека регіону – розташування на певній віддаленості від лінії фронту сприяло збереженню виробничих потужностей і логістичної інфраструктури, що дозволило забезпечити безперервність зовнішньоекономічної діяльності;
- розвинений агропромисловий сектор, орієнтований на експорт (32,6 % експорту у 2023 р. – продукти рослинного походження, 30 % – жири та олії тваринного або рослинного походження, 8,2 % – продукти тваринного походження), попит на продукцію якого зберігається навіть в умовах війни (Головне управління статистики у Вінницькій області, 2023);
- релокація підприємств із постраждалих регіонів – частина компаній перемістили свою діяльність у безпечніші регіони, зокрема до Вінницької області, що сприяло зростанню обсягів виробництва та експорту. Так, до самого м. Вінниця за 2022-2024 рр. релокувалися понад 400 підприємств, що сприяли диверсифікації економіки міста, збільшуючи зокрема частку машинобудівного сектору (Суспільне Вінниця, 2025);
- місцеві програми підтримки малого та середнього бізнесу, урядова програма релокації, створення індустріальних парків;
- логістичні коридори через державні кордони з Молдовою та Румунією, які стали важливою альтернативою морським портам.

У той час як у 2023 р. більшість регіонів України продовжували фіксувати спад експорту товарів, імпорт, навпаки, загалом демонстрував тенденцію до зростання. Виняток становили прифронтові області, а також регіони, що межують із Російською Федерацією й залишаються у зоні високої воєнної загрози. Крім того, скорочення імпорту спостерігалось і в окремих регіонах, таких як Полтавська, Закарпатська, Івано-Франківська та Хмельницька області.

Харківська область, попри прифронтове положення, демонструвала зростання обсягів імпорту (на 23,3 % у 2023 р. порівняно з попереднім), необхідність в якому, зокрема, можна пояснити необхідністю забезпечувати населення Харкова, великого східного міста України, та підприємства регіону потрібними товарами.

У 2023 р. на понад 20 % зросли обсяги імпорту товарів в таких регіонах: Київській (на 26 %), Волинській (26,7 %), Тернопільській (28,4 %), Рівненській (33,9 %), Вінницькій (44,5 %) областях та м. Київ (27,2 %).

У 2024 р. для більшості регіонів України експорт товарів або зберігався на стабільному рівні, або демонстрував зростання. Водночас спад експортної активності тривав у прифронтових областях – Луганській, Донецькій, Херсонській, Миколаївській та Харківській – через триваючі бойові дії, руйнування інфраструктури та обмежений доступ до зовнішніх ринків.

У 2023 та 2024 роках Київ зберігав провідні позиції за обсягами експорту товарів, забезпечуючи відповідно 26 % та 27,3 % загальноукраїнського експорту, що свідчить про подальше зростання його частки та посилення регіонального дисбалансу. У сфері імпорту домінування столиці було ще більш вираженим: на Київ припадало 44 % імпорту у 2023 році та 47,1 % – у 2024-му. Це свідчить про ще більш інтенсивне зростання обсягів споживання імпортованої продукції порівняно з іншими регіонами країни.

Упродовж 2022-2024 рр. серед трійки лідерів за обсягами експорту товарів, після Києва, знаходяться Дніпропетровська та Львівська області (рис. 1). Частка Дніпропетровщини в

загальному експорту України становила 14,2 % у 2022 р., 13 % у 2023 р. та 14,3 % у 2024 р., тоді як Львівщина демонструвала відповідно 6,9 %, 7,1 % та 6,5 %. Зростання частки Львівської області у структурі національного експорту порівняно з 2021 р. відбулося не стільки за рахунок збільшення обсягів експорту, скільки на тлі загального скорочення зовнішньоторговельної активності в країні. Для прикладу, якщо у 2021 р. Дніпропетровська область забезпечила 17,9 % експорту товарів на суму 12,16 млрд дол. США, то у 2024 році цей показник зменшився до 5,97 млрд дол. США при частці 14,3 %. Водночас, на відміну від Києва та Львівщини, Дніпропетровська область зберігає позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, хоча його обсяги істотно зменшилися, з +6,29 млрд дол. США у 2021 р. до +0,53 млрд дол. США у 2024 р.

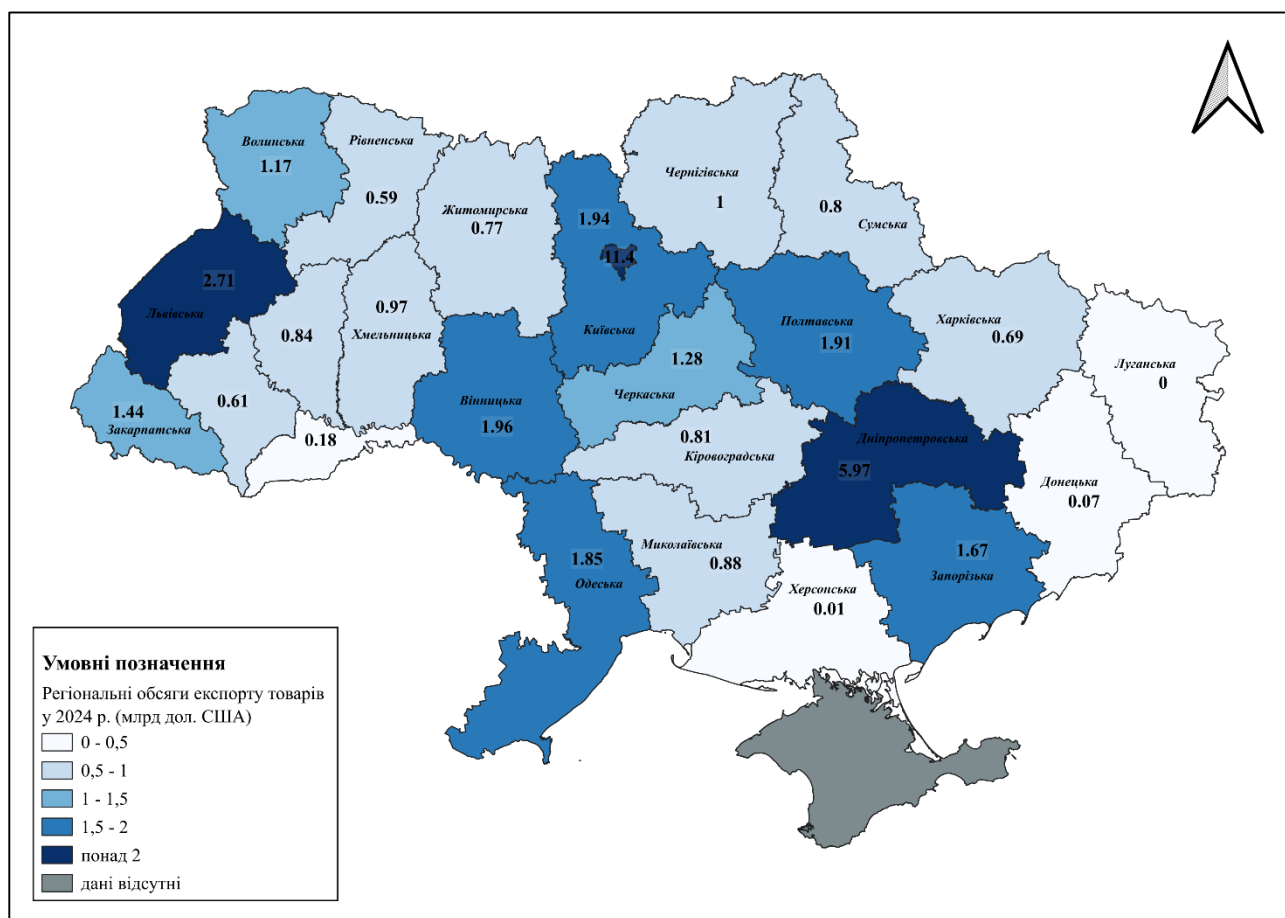

Рис. 1. Обсяги експорту товарів за регіонами України в 2024 р. [укладено автором за (Держстат України, 2025)]

Упродовж повномасштабної війни, окрім столиці, серед основних імпортерів товарів залишаються Львівська та Дніпропетровська області (рис. 2). При цьому Львівщина стабільно утримує друге місце за обсягами імпорту, випереджаючи свою позицію в експортній структурі, де вона є третьою. Завдяки розташуванню на кордоні з Польщею – членом ЄС, а також віддаленому розташуванню від зони бойових дій, регіон виконує одну з ключових ролей в логістичному забезпеченні. Частка імпорту товарів Львівської області становила 9,7 % у 2022 р., 9,1 % – 2023 р. та 8,2 % – 2024 р., демонструючи поступове зниження на фоні стабілізації поставок до інших регіонів.

Дніпропетровська область, попри близькість до зони бойових дій, також залишилась серед лідерів. У 2022 р. вона піднялась на третє місце за імпортом (7,1 %), але у 2023 р. її обійшла Київська область (7,2 % проти 6,9 %). У 2024 р. посилення попиту та споживання

імпортової продукції повернуло Дніпропетровщину на третю позицію з часткою 7,7 %, незначно випередивши Київську область (7,6 %).

Натомість регіони, що зазнали найбільших втрат від російської агресії – Луганська, Донецька та Херсонська області – залишаються слабко залученими до зовнішньоекономічної діяльності. У 2024 р. їх сукупні частки в структурах експорту та імпорту товарів України становили лише по 0,2 %.

Подібно до Львівської області, сусідні – Волинська та Закарпатська області також є серед ключових регіонів-імпортерів завдяки своєму географічному розташуванню на західному кордоні України з країнами ЄС. Одеська область, з її портовою інфраструктурою (портами «Великої Одеси» та Дунайськими портами) також серед лідерів за обсягами імпорту товарів.

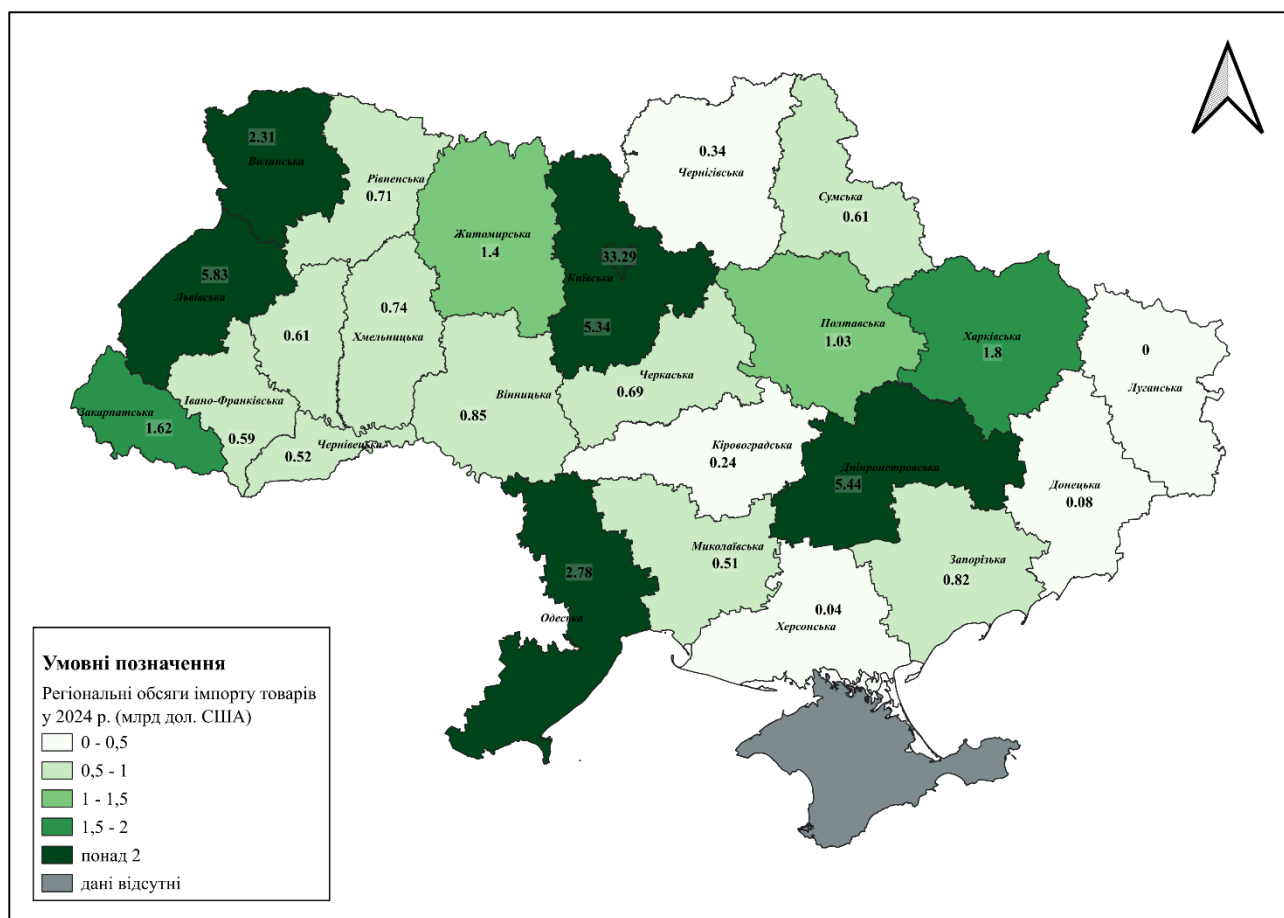

Рис. 2. Обсяги імпорту товарів за регіонами України в 2024 р. [укладено автором за (Держстат України, 2025)]

Характерною є динаміка до скорочення кількості регіонів з позитивним сальдо торговельного балансу (17 областей у 2022 р. та 12 областей – 2024 р.), а також зменшення розмірів їх значень. У 2024 р. найбільш значний вклад до вирівнювання торговельного балансу принесли переважно центральні та східні регіони України – Вінницька (+1,1 млрд дол. США), Полтавська (+0,87 млрд дол. США), Запорізька (+0,85 млрд дол. США), Чернігівська (+0,65 млрд дол. США), Черкаська (+0,58 млрд дол. США), Кіровоградська (+0,57 млрд дол. США), Дніпропетровська (+0,53 млрд дол. США), Миколаївська (+0,36 млрд дол. США), Сумська (+0,19 млрд дол. США) області.

Регіони у західній частині нашої держави, що є транзитними та менш залученими до імпорту товарів також характеризувались позитивним сальдо торгівлі у 2024 р. –

Тернопільська (+0,23 млрд дол. США), Хмельницька (+0,22 млрд дол. США) та Івано-Франківська (+0,02 млрд дол. США) області.

Висновки. Зовнішньоекономічна діяльність України під час повномасштабного вторгнення РФ зіштовхнулася із низкою викликів, що проявляються просторово нерівномірно. Найбільшої шкоди зазнав зовнішньоекономічний комплекс регіонів, території яких опинилися під тимчасовою окупацією та на яких тривають бойові дії – Луганська, Донецька, Херсонська області. Значне скорочення обсягів зовнішньої торгівлі, але у меншій мірі, також зазнала Запорізька область та інші прифронтові регіони. Бойові дії, ракетні та інші авіаудари і як наслідок руйнація виробничих потужностей, екстренні відключення електропостачання спричиняють значні труднощі для відновлення експортного потенціалу регіонів України та призводять до посилення імпортозалежності. Наявні диспропорції у обсягах зовнішньої торгівлі можуть свідчити про формування нових центрів зовнішньоекономічної активності. Найбільшим та загальнонаціональним залишається м. Київ, із зовнішньоторговельним оборотом – 44,7 млрд дол. США у 2024 р. На південному-сході України – Дніпропетровська область (11,42 млрд дол. США зовнішньоторговельного обороту в 2024 р.), у західній частині – Львівська область (8,54 млрд дол. США). На півночі, у тісному взаємозв'язку зі столицею перебуває Київська область, зовнішньоторговельний оборот якої складає 7,29 млрд дол. США. Наявні зрушення відображають не лише втрати внаслідок війни, а й необхідність регіонально диференційованих підходів до післявоєнного економічного відновлення, які враховуватимуть особливості конкретних регіонів. В умовах воєнного стану перенесення підприємств до областей із відносно кращою безпековою ситуацією є доцільним кроком, який, попри посилення регіональних диспропорцій, сприяє збереженню загального рівня економічної активності та збереженню трудових ресурсів. Це створює передумови для подальшого повоєнного відновлення за участі міжнародних партнерів, зокрема, в рамках програм підтримки з боку Європейського Союзу.

Reference.

- Babets, I. H. (2022). Zovnishn'otorhovel'na bezpeka rehioniv Ukrayiny: vnutrishni ta zovnishni zahrozy v umovakh voyennoho stanu [Foreign trade security of Ukrainian regions: internal and external threats under martial law]. *Rehional'na ekonomika*, 2 (104). P. 101-110. Retrieved from <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-11> (in Ukrainian).
- Babets, I. H. (2023). Napryamy znyzhennya zahroz zovnishn'otorhovel'niy bezpetsi rehioniv Ukrayiny [Directions for reducing threats to the foreign trade security of the regions of Ukraine]. *Rehional'na ekonomika*. 2 (108). P. 50-59. Retrieved from <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-2-5> (in Ukrainian).
- Main Department of Statistics in Vinnytsia Region. 2023. Tovarna struktura zovnishn'oyi torhivli Vinnyts'koyi oblasti za 2023 rik [Commodity structure of foreign trade of Vinnytsia region for 2023]. Retrieved from <https://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/7801--2023-.html> (in Ukrainian).
- State Statistics Service of Ukraine. 2025. Ekonomichna statystyka / Zovnishn'oekonomichna diyal'nist' [Economic statistics / Foreign economic activity]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian).
- Suspilne Vinnytsia. 2025. «Biznes, yakuu pereyikhav, pidsylyv inshi haluzi»: yak relokovani pidpryyemstva vplynuly na ekonomiku Vinnytsi [«Business that moved, strengthened other industries»: how relocated enterprises influenced the economy of Vinnytsia]. Retrieved from <https://suspilne.media/vinnytsia/955787-biznes-akij-pereihav-pidsiliv-insi-galuzi-ak-relokovani-pidpriemstva-vplinuli-na-ekonomiku-vinnici/> (in Ukrainian).
- Zhabynets, O. Y. (2022). Chynnyky hlobal'nykh zmin u mizhnarodniy torhivli ta viys'kova ahresiya rosiyi: vplyv na rozvytok eksportnoyi diyal'nosti rehioniv Ukrayiny [Factors of global changes in international trade and Russian military aggression: impact on the development of export activity of Ukrainian regions]. *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk*. 2 (75). P. 82-91. Retrieved from https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.02.082 (in Ukrainian).